

מעדני שבת

פרשת דברים תשפ"ו

גליון 521

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

מואב

כתיב (ב, ט) 'ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב ואל תתגר במלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי', הרמב"ם בספר המצוות (שורש ג') כתב שאין למנות מצוה זו במנין המצוות כי מצוה זו היה לפי שעה ואינה נוהגת לדורות.

הרמב"ן שם משיג ותמה הא כתיב 'אל תצר את מואב ואל תתגר במלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי את ער ירושה', והדבר ידוע שלא תקרא ירושה אלא הדבר הניתן לדורות, ומאחר שטעם המניעה ממלחמה הוא מפני שנתן להם הארץ ירושה, אם כן המניעה גם כן לדורות היא שלא נגזול נחלתן. ומה"ט הוא מונה לאו זו במנין המצוות וכתב שאע"פ שהוא מצוה לדורות מכל מקום כיון שבא סנחריב ובלבל את העולם הותרה ארצם למלך המשיח, כמו שאמרו עמון ומואב טהרו בסיחון.

כמו כן איכא איסור תורה לישא גר מואבי, ושנינו במסכת ידים (ד' ד') מובא בגמ' (ברכות כח.) בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניו בבית המדרש, אמר להם מה אני לבא בקהל, אמר לו ר"ג אסור אתה, אמר לו ר' יהושע מותר אתה, א"ל ר"ג הכתוב אומר 'לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי וגו', אמר לו רבי יהושע וכי עמונים ומואבים במקומן הן כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות, א"ל ר"ג הכתוב אומר 'ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון' וכבר חזרו, א"ל ר' יהושע הכתוב אומר 'ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה' ועדיין לא שבו התירוהו לבא בקהל.

וכן פוסק הרמב"ם (איסורי ביאה י"ב כ"ה) כשעלה סנחריב מלך אשור בבל כל האומות ועירבם זה בזה והגלה אותם ממקומם, ואלו המצרים שבארץ מצרים עתה אנשים אחרים הם, וכן האדומים שבשדה אדום, והואיל ונתערבו ד' אומות האסורים בכל אומות העולם שהן מותרים הותר הכל, שכל הפורש מהן להתגייר חזקתו שפירש מן הרוב, לפיכך כשיתגייר הגר בזמן הזה בכל מקום בין אדומי בין מצרי בין עמוני בין מואבי בין כושי בין שאר האומות אחד הזכרים ואחד הנקבות מותרין לבא בקהל מיד.

וכ"ה בשו"ע (אה"ע ד' י') האידנא נתבלבלו כל האומות, לפיכך עמוני ומואבי ואדומי שנתגירו, מותרין לבא בקהל מיד, דכל דפריש מרובא פריש ואנו תולים שהוא מרוב אומות שהם מותרים מיד. להרמב"ם הוא הדין למצרי. ולהרא"ש מצרי באיסורו עומד.

הפתחי תשובה כתב בשם שער המלך (איסורי ביאה ט"ו כ"א) שכתב דמשום הכי אצטרכי לטעמא דכל דפריש לענין שיהא מותר לבא בקהל אפי' מדרבנן אבל מדאורייתא בלא"ה שרי דעמוני ודאי הוא דלא יבא אבל עמוני ספק יבא כדאמרין גבי ממזר.

המנחת חינוך (תקס"א) תמה לפי הראשונים דבכל ענין שייך קבוע כמחצה על מחצה דמי גם באינו ניכר האיסור, א"כ נהי דנתערבו בכל האומות והם הרוב, מ"מ מדוע אין איסור על כל פנים לישא בבתיהם, כי הוא קבוע גמור כי בודאי יש בעולם הרבה מארבע אומות הללו.

בספר משנת טהרות (ידים שם) מיישב ע"פ דברי הרמב"ם (מלכים ה' ד') לגבי המצוה להחרים שבעה עממין שאין לנו מצוה זו כי כבר אבדו ואבד זכרם, וכתב הרדב"ז שאבד זכרם לפי שבא סנחריב ובלבל, וכ"ה בספר המצוות (עשה קפ"ז) דהנשארים נתפזרו ונתערבו בין האומות עד שלא נשאר להם שם. לפ"ז י"ל דהא דהותרו עמוני ומואבי אינו משום דעכשיו דנין עליו דינא דכל דפריש, אלא כיון דאיכא על האומה בכללותה דינא דכל דפריש פקע מינה שם אומה זו, וממילא גם מי שהשתא הוא במקום הקביעות מ"מ הותר, דכבר פקע מיניהו שם אומה עמונית.

הראשונים מקשים מכאן על מה שאמרו בגמ' (מגילה י"ב:) במעשה של אחשורוש עם ושתי, ויאמר המלך לחכמים מאן חכמים רבנן, אמר להו דיינוה לי, אמרו היכי נעביד נימא ליה קטלה למחר פסיק ליה חמריה ובעי לה מינן, נימא ליה שבקה קא מזלזלה במלכותא, אמרו לו מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות, זיל לגבי עמון ומואב דיתבי בדוכתייהו. והרי אחשורוש היה אחרי סנחריב ומבואר שהיו יודעים מי הם מואב ועמון.

תוספות שם מיישבים בשם ר"ת דגרסינן הכא מואב לחוד דקרא נמי לא הזכיר אלא מואב דכתיב 'שאנן מואב', ובגמ' ברכות הנ"ל לא גרסינן אלא עמון, ומזה הטעם התירו ליהודה גר העמוני לבא בקהל, אבל גרים של מואב ומצרים לא רצו להתיר לבא בקהל לפי שלא בלבל סנחריב מצרים ולא בלבל מואב.

תוס' (יבמות ע"ו:) מיישבים דבמילתא בעלמא הוא דאוקמוהו כי לא מואבים היו אותם שנתיישבו שם אלא שאר אומות, ושמה גם ממואב היו מעורב בהם והיו קורין להם מואבים.

הרמב"ן (יבמות שם) מיישב שסנחריב בלבל את כל העולם בשתי אופנים, מקצת האומות היה מגלה גלות שלימה ומושיבן בארץ אחרת ומושיב אחרים בארץ שגלו ממנה, ומקצת העמים היה משאיר בהם מדלת הארץ ומושיב עמהם מאומות אחרות, ולכך נתבלבלו כל האומות בין אותן שגלו לגמרי בין אותן שנשארו מהם בארצם, לפי שנתערבו בגוים שהושיב עמהן. ועמון ומואב לא הגלה אותם סנחריב אלא שהחריב מקצתן ונשארו מקצתן שלא גלו, ולפי שהביא סנחריב אחרים והושיבן באותן מקומות שהחריב, לפיכך כל גר שבא מארץ בני עמון ומואב מותר לבא בקהל, ומ"מ יש בהן שהיו במקומן מעולם, וכדאמרין בגמ' (סנהדרין צ"ו:) עמון ומואב שיבבי בישא דירושלים הוו שלחו לנבוכדנצר תא עליהו. וזהו שאמרו לאחשורוש שילך למואב כי חלק מבני מואב נשארו במקומן.

היראים (לא, לב) מיישב שמה שומרו לאחשורוש זיל לגבי עמון ומואב דלא גלו פירושו עכשיו אינם גולים ויש להם ארץ מלכות, אבל אנחנו דעתנו מבלבל שאנחנו בשביה בלא מלך וארץ ואינם מיושבים ולכן אין לנו לב ודעת.

וק"ק מה שאמרו בגמ' (יבמות ט"ז:) בשעה שנכנסו עובדי כוכבים להיכל הכל נפנו על כסף וזהב ובני עמון ומואב נפנו על ס"ת אמרו זה שכתוב בו לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ישרף באש, והרי החורבן היה אחרי סנחריב.

כתיב (א, ד) 'אחרי הכתו את סיחון מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרת באדרעי. בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר, ויש לדקדק מדוע הזכיר שהיה אחר הכותו את סיחון, וגם שהוא בארץ מואב. הפנים יפות מבאר דאמרו חז"ל (ב"ב קנ"ח:) אורא דא"י מחכים, ועוד אמרו (כתובות ע"ה.) חד מא"י עדיף כתרי מחו"ל, ואחד מחו"ל שעולה לא"י עדיף כתרי של א"י, ואמרו חז"ל (ב"ב נ"ו.) קיני קניזי קדמוני הוא עמון ומואב ואדום, וארצם מוחזק לנו מאבותינו מאברהם שנתן לו הקב"ה עשר עממין, וכיון שאמרו חז"ל (גיטין ל"ח.) עמון ומואב טהרו בסיחון הרי שחלק זה שכבש סיחון ממואב יש בו קדושת א"י כמו ארץ ז' עממין, ועכשיו כלל ישראל ישבו באותו מקום שהיה פעם ארץ מואב, ונתעלו עכשיו בחכמה מכאן אורא דא"י ולכך התחיל לבאר להם התורה בפנים חדשות כפי השגות מעלות חכמתם, והיינו דאמר אחרי הכותו להורות על שעמון ומואב טהרו בסיחון והם יושבים עכשיו בארץ מואב.

כתיב (א, ה) 'הואיל משה באר את התורה הזאת כו', ראוי להבין הלא בכל הסדר לא ביאר את התורה כלל, כי פרשה זו עד פרשת ואתחנן כולה תוכחות עד התחלת עשרת הדברות, ומן הראוי היה שיכתוב מקרא זה בפרשת ואתחנן קודם עשרת הדברות. המאור ושמש מפרש שהעיקר מעיקרי העבודה הוא להרהר בתשובה קודם ישיבתו ללמוד תורה, או קודם עשית מעשה המצות. והחזקה לובלין אמר שאם האדם מהרהר בתשובה קודם הלימוד אזי נקרא צדיק ורשאי אחר כך ללמוד התורה הקדושה. וזה נרמז כאן שלכך הקדים להם משה דברי התוכחות ומנה כאן את כל המקומות שהכעיסו לפני המקום, לפי שהיה רוצה לבאר להם את התורה, על כן רמז להם כללות כל העבירות שעשו עד אותו היום, כדי שיהיה תשובה על כולם קודם שישמעו דברי התורה. וזה ביאור הכתובים 'אלה הדברים וגו' בין פארן וגו', שכל זה הוכיחם, וכל כך מפני אשר הואיל משה באר את התורה הזאת על כן הוכיחם תחילה, כדי שיעשו תשובה על כל עוונותיהם קודם שילמדו ממנו ביאור התורה.

איתא בגמ' (ב"מ פ"ה:) על מה אבדה הארץ דבר זה אמרו חכמים לא פירשוהו אמרו נביאים ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו שנאמר 'ויאמר ה' על עזבם את תורת אשר נתתי לפניהם', אמר רב יהודה אמר רב שלא ברכו בתורה תחילה. התורת חיים תמה אמאי לא פירשוהו והלא כמה מקראות בירמיה מעידות על ישראל שעבדו עבודת זרה בפרהסיא ועברו על עבירות חמורות שבתורה, וכדאמר בגמ' (יומא ט':) בית ראשון נחרב על ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים. ועוד דאין סברא כלל שבשביל חטא קל שלא ברכו בתורה תחילה נאבדה הארץ. ומיישב דכיון שלא ברכו תחילה גליא דעתייהו שלא עסקו בה מפני חשיבותה והנאתה אלא לשם יוהרא וקנטור, דכל העושה דבר ונהנה בו מברך תחילה לשמו יתברך שזיכהו לכך, וכדאיתא בגמ' (ברכות מ"ח:) ברכת התורה מניין אמר רבי ישמעאל קל וחומר על חיי שעה מברך על חיי העולם לא כל שכן, והם כיון שלא היה להן הנאה מגוף עסק התורה לכך לא ברכו עליה. ועוד יש לפרש לפי שכשמברכין על התורה צריך האדם לבקש רחמים בברכתו עליו ועל כל ישראל כדי שנזכה כולנו ללמוד וללמד להבין ולהשכיל, שכן הוא נוסח הברכה הערב נא ה' אלקינו את דברי תורתך בפינו ובפיות כל עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך, והם כיון שנתכוונו להתייגר ולקנטר חביריהם בהלכות לא רצו לברך ברכה זו, כדי שלא יבקשו רחמים על חביריהם להיות גדולים בתורה דאדרבא כוונתם היתה לקפחם ולנצחם, ולהכי לא היתה התורה מצלת אותן מן החטא.